

Як судзілі Антона Сокала-Кутылоўскага

*Жыццярис кіраўніка Слуцкага паўстання
па матэрыялах судовай справы КГБ*

Берасьце
2000

Наклад 250 асобнікаў.

Прадмова

Урадженец Палесься Антон Сокал-Кутылоўскі – адзін з кірайнікоў Слуцкага збройнага чыну. Ягона я асоба выклікае вялікую цікавасьць ужо толькі таму, што ён быў сярод тых беларусаў, якія не схацелі жыць пад расейскім бальшавіцкім панаваньнем і спрабавалі бараніць сваю Айчыну ад чужынцаў са зброяй у руках. Дзеля гэтага А.Сокал-Кутылоўскі і яго паплечнікі нават праз шмат гадоў пасля падаўленьня Слуцкага пайстаньня заставаліся небясьпечнымі асобамі для савецкай улады. Гэтых людзей кідалі ў сталінскія лагеры, на іх палявалі, іх зьнішчалі.

Мы вельмі мала ведаем пра збройны выступ Слуцкага супраць бальшавікоў. Яшчэ менш – пра тых, хто пайшоў паміраць за свой Край. Часта праўдзівую інфармацыю пра гісторыю антысавецкага змаганьня у Беларусі даводзіцца шукаць не ў саміх архіўных справах (у архіў КГБ пускаюць толькі тых, каму давяраюць), а ў крайне тэндэнцыйных публікацыях савецкіх кампартагітатараў. Гэтак і са справай Антона Сокала-Кутылоўскага.

Справа № 18094 у 2-х тамах па абвінавачваньні Антона Сокала-Кутылоўскага па артыкулах 63-1 і 64 Крымінальнага Кодэксу БССР распачата 8 верасьня 1945 году, скончана 31

сакавіка 1948 году. Знаходзіцца яна ў архіве Упраўлення КДБ Рэспублікі Беларусь па Берасьцейскай вобласці. У найноўшыя часы вывучэньнем гэтай справы займаліся доктар гістарычных навук Уладзімір Міхнюк, а таксама Аляксандр Грынь. Для савецкіх гісторыкаў, выхаваных на расейска-большавіцкіх догмах, Сокал-Кутылоўскі так і застаўся здраднікам.

Толькі вось каму ж ён здрадзіў, калі на справе ўсё сваё жыццё, незважаючы ні на якіх акупантаў (расейска-большавіцкіх, польскіх, нямецка-фашыстоўскіх), як і многія іншыя беларускія патрыёты, ён аддаваў усе свае сілы, таленты і здольнасці, для пабудовы вольнай і незалежнай Бацькаўшчыны?

Таму, паспрабуй адкінуць тое расейска-большавіцкае славеснае шалупіныне, паг якім схавана аблічча сапраўднага патрыёта сваёй Бацькаўшчыны, які гатовы быў аддаць за яе нават сваё жыццё.

Як судзілі Антон Сокала-Кутылоўскага

I

21.08.45 Антона Сокала-Кутылоўскага энкавэдзісты затрымалі ў г.Мюльхаўзен. Падставай было тое, што Сокал-Кутылоўскі, як сказана ў пратаколе, у часы нямецкай акупацыі працаваў Ганцавіцкім акруговым школьным інспектарам, а са снежня 1944 году па люты 1945 году выкладаў у "школе беларускіх нацыяналістаў".

На першым допыце 24.08.45 А.Сокал-Кутылоўскі паведаміў для пратаколу наступныя звесткі пра сябе: "Ещё в XVIII столетии один из моих предков являлся командиром царского корабля под названием "Сокол" и, участвуя в боях против турецких войск, за хорошие боевые действия получил звание дворянина и вторую фамилию - имени корабля "Сокол". С тех пор мои предки, а затем мой отец и я, имели двойную фамилию Сокол-Кутыловский. Родился 7 февраля 1892 г. на хуторе Переволока - Дорогище (позже - Красная Горка) Чучевичской волости Лунинецкого уезда".

У 1900-1905 гг. А.Сокал-Кутылоўскі вучыўся ў пачатковай школе ў Лунінецкім павеце. У 1910 годзе скончыў Панявежскую настаўніцкую семінарыю, працаваў у школах Літвы. З 1913 па 1915 год у Петраградзе вучыўся на політэхнічных курсах, дзе атрымаў спецыяльнасць "тэхнік сельскага вогнестойкага будаўніцтва".

У 1945 годзе ў анкеце сьцьвярджаў, што яго адукацыя не сярэдняя (такія анкетныя дадзеныя пра яго запісаны ў справе 1941 году, калі ён быў арыштаваны ўпершыню). Ён паведаміў сьледчым, што скончыў геаграфічны факультэт Петраградзкага ўніверсітэту ў 1914 годзе. Да прызыву ў войска працаваў у г.Венеў Тульскай вобласці па спецыяльнасці тэхнік-будаўнік. З верасня 1915 году службы ў царскай арміі, спачатку шарагоўцам, затым – унтэр-афіцэрам, прапаршчыкам, капітанам. З другой паловы 1917 году зьяўляўся камандзірам роты, а затым і батальёну. Ваяваў супраць аўстра-германскіх войскаў у Галіцыі, на Віленшчыне. За храбрасць атрымаў жаўнерскі Георгіеўскі Крыж. З 1918 па 1919 год жыў на хутары Красная Горка, пасля – некаторы час у Варшаве. У канцы 1919 году вярнуўся ў бацькоўскі дом, а з 1921 году выехаў у в.Жалязьніца, затым у Востраў. Да прыходу ў 1939 годзе Саветаў выкладаў у школе, служыў у царкве сьвятаром. Саветы, ня гледзячы на тое, што ён спыніў сьвятарскае служэньне, забаранілі яму настаўнічаць і ён вымушаны быў зьехаць у Баранавічы, дзе працаваў тэхнікам на будаўніцтве.

Але арышт сьмершаўцамі ў 1945 быў ужо ня першым для А.Сокала-Кутылоўскага. Пра такіх Саветы ніколі не забываюць – гэта ворагі нумар адзін для бальшавікоў.

У дзень народзінаў бальшавіцкага правадыра Ульянава-Леніна – 22 красавіка 1941 году – энкавэдзісты рапартавалі пра выкрыццё яшчэ аднаго злоснага ворага савецкай улады. У гэты дзень у г.Ляхавічы нейкім Аванесянам на А.Сокала-Кутылоўскага быў падпісаны ордэр на арышт. Як выявілася, мясцоваму райадзелу НКВД была добра вядома ягоная дзейнасць у 1918-1920 гг., калі Сокал-Кутылоўскі ваяваў супраць Саветаў: *"Сокал-Кутылоўскі Антон Андреевич в 1918 г. добровольно вступил в армию Деникина и активно боролся против большевиков. В начале 1919 г. находился на*

службе РККА в г. Слуцке, в первых числах марта 1919 г. дезертировал и перешел на сторону белополяков. Находясь в Польше, был направлен в Эстонию, где служил в армии Юденича и боролся против РККА. В 1920 г. на территории Западной Белоруссии организовал отряд "Самозащиты" и вел активную борьбу против большевиков. В 1938 г., будучи священником Островской церкви, преследовал коммунистов, а по адресу Карла Маркса износил всякие оскорбления".

Не маглі бальшавікі дараваць Сокалу-Кутылоўскаму Слуцкага збройнага чыну, у якім ён быў адным з кіраўнікоў. За 3 дні да пачатку вайны А.Сокал-Кутылоўскі на рабочым месцы быў арыштаваны і кінуты ў баранавіцкую турму.

У анкеце 21.06.41 сьледчыя НКВД адзначылі сярод іншага асаблівыя знешнія прыкметы Сокала-Кутылоўскага: *"большого роста, волосы русые, глаза голубые, нос прямой, носит усы"*. Вось жа сапраўды, дзякуючы энкавэдзістам, якія сабралі так багата інфармацыі пра Сокала-Кутылоўскага, мы бачым прыгожую і магутную постаць беларускага змагара!

Але тады, у 1941, Сокалу-Кутылоўскаму пашанцавала, бо разам з нямецкай акупацыяй для яго прыйшло і вызваленне. Як ён распавёў сьледчым у 1945, увечары 23 чэрвеня 1941 году будынак у цэнтры Баранавічаў, дзе ўтрымліваліся вязьні НКВД, загарэўся пасля бамбёжкі немцаў. На досьвітку нехта адчыніў дзьверы ў турме і прыкладна 36 вязняў (сярод іх быў і А.Сокал-Кутылоўскі), якіх энкавэдзісты не паспелі расстраляць ці адправіць у глыб Расеі ў лагеры, атрымалі свабоду. Жонка ж і двое дзяцей А.Сокала-Кутылоўскага 20 чэрвеня былі высланы з Беларусі і пра іх далейшы лёс Сокал-Кутылоўскі ніколі і нічога больш не даведаўся... Магчыма, гэта здолеюць высветліць, а, можа, – і знайсці нашчадкаў, сучасныя маладыя дасьледчыкі.

II

Пры немцах Антон Сокал-Кутылоўскі працаваў у Баранавічах у гарадзкой управе памочнікам начальніка аддзела сацыяльнага

забесьпячэньня. З кастрычніка 1941 году ён быў накіраваны ў Ганцавічы школьным інспэктарам. На гэтай пасадзе заставаўся да 5.07.44 г. Той, хто лічыць Сокала-Кутылоўскага здраднікам, за тое, што служыў у акупацыйных уладах, няхай шчыра адкажа для сябе, ці было б лепей для нашых людзей, на якіх зваліліся цяжкасьці акупацыйнага рэжыму і ваеннага ліхалецця, каб сацыяльным забесьпячэньнем і школьніцтвам у Баранавічах і Ганцавічах займаўся нейкі чужынец? Каб адукацыя была ў руках немцаў, ці не гаварылі б сёньня па-нямецку дзеці ваеннага пакаленьня?..

Перад прыходам Саветаў, добра ўсьведамляючы, што яго чакае пры бальшавіцкай уладзе, разам з іншымі беларускімі дзеячамі ён вымушаны быў пакінуць Бацькаўшчыну і зьехаў у Нямеччыну.

З асабістых паказаньняў, якія Сокал-Кутылоўскі даў 24.08.45 г. мы сёньня ведаем, што пасля прыезду ў Нямеччыну ён жыў у горадзе Кратцаў да кастрычніка 1944 году, дзе працаваў на станцыі грузчыкам, а таксама рабочым на заводзе "Шпрэвэрк". З прычыны хваробы ён мусіў зьехаць у Берлін, каб зрабіць там апэрацыю. У Берліне Сокал-Кутылоўскі сустрэўся з вядомымі беларускімі вайсковымі дзеячамі — Францішкам Кушалем і Кастусём Езавітавым — і папрасіў іх уладкаваць яго на працу, бо застаўся бяз сродкаў да існаваньня. Як раз у гэты час у Берліне, скарыстоўваючы паніку, якая ўсё больш ахоплівала фашыстоўскі рэжым, фармаваўся беларускі батальён з моладзі. Яму была прапанавана праца ў школе, дзе рыхтаваліся афіцэрскія кадры будучай беларускай арміі. У гэтай школе Антон Сокал-Кутылоўскі выкладаў гісторыю, геаграфію, беларускую літаратуру, тапаграфію, вёў таксама й страявыя заняткі.

1 лютага 1945 году Сокал-Кутылоўскі вымушаны быў легчы ў шпіталь на апэрацыю. У другой палове лютага, калі ён выйшаў са шпіталя, школа ўжо выехала ў Баварыю. Прыкладна праз два тыдні, у пачатку красавіка, Сокал-Кутылоўскі таксама паехаў у Баварыю — у горад Вайдэн. Па прыездзе туды ад генэрала Ф.Кушала ён даведаўся пра намер беларускіх вайскоўцаў пры першай жа магчымасьці перайсьці на амерыканскі бок. Гэты пераход адбыўся 30 красавіка 1945 году. А перад гэтым, 18 красавіка 1945 году, Сокал-Кутылоўскі быў прызначаны камандзірам 1-га батальёну

беларускага палка. На гэтай пасадзе ён быў аж да амерыканскага палону.

III

З гэтага часу Сокал-Кутылоўскі знаходзіўся ў лагеры ў г.Шэрбург (лагер 24, блок 4). Але праз некалькі месяцаў, 15.08.45 г., усіх, хто хацеў і не хацеў вяртацца ў СССР, амерыканцы па-здрадніцку здалі ў рукі Саветаў. Разам з іншымі, Сокал-Кутылоўскі з шэрбургскага лагэру быў перамешчаны ў рэпатрыяцыйны лагер у г.Айзенах. Усе афіцэры там былі адабраныя асобна і зьмешчаныя ў турму. Адтуль з 18 на 19 жніўня 1945 году Сокал-Кутылоўскі быў перапраўлены ў г.Лянгельзац. Пазьней сьмершаўцы вывезлі яго ў г.Гале, дзе і распачалося сьледства. Падчас яго Сокалу-Кутылоўскаму давялося пабываць яшчэ ў турмах Потсдама ды Франкфурта-на-Одэры.

Дзесьці праз месяц пасля арышту начальнік аддзелу контрразведкі "Смерш" 47-й арміі зацьвердзіў пастанову аб прад'яўленьні абвінавачваньня. Справа Сокала-Кутылоўскага была перададзена ва ўпраўленьне контрразведкі "Смерш". Праз нейкі час ягоную справу вырашылі перадаць ва УНКГБ па Пінскай вобласьці, аднак па дарозе на Радзіму Сокал-Кутылоўскі трапіў яшчэ ў Паўночна-Пячэрскі лагер, дзе захварэў цынгой і гнойным піэўрытам. Толькі пасля выздараўленьня 27 кастрычніка 1947 году яго накіравалі ў Пінск.

Як сьведчаць пратаколы энкавэдзістаў, на допытах Сокал-Кутылоўскі спрабаваў спачатку схаваць інфармацыю пра сваю антыбальшавіцкую дзейнасьць ў ранейшы перыяд (да 1941 г.). Але энкавэдзістаў правесці не ўдалося.

З пратаколу допыту 27.11.47 г. у Пінску вось што мы даведваемся пра сям'ю з якой паходзіў А.Сокал-Кутылоўскі: *"Я сын двараніна, але маёнтка ў нас не было. Бацька купіў лясны маёнтак разам з братамі сваёй жонкі негдзе ў 1895 г., звайся ён Красная Горка. Зямлі мелі 80 га, з яе каля 45 га — ралля"*. Менавіта тут — на згубленым у лесе палескім хутары Красная Горка, што на Луніначчыне, як сьцьвярджае Сокал-Кутылоўскі, прайшлі ягоныя дзіцячыя і юнацкія гады.

У гэтым пратаколе ён сьведчыць, што з першага дня імперыялістычнай вайны быў у арміі: яго накіравалі ў ваенную вучэльню ў Казані, якую ён скончыў 1 чэрвеня 1915 году ў чыне падпаручніка, і затым быў накіраваны на фронт. У канцы 1917 году ў чыне капітана ён атрымаў водпуск, вярнуўся дадому і на гэтым скончыў сваю вайсковую кар’еру.

У 1918 годзе Антон Сокал-Кутылоўскі ажаніўся, а ў пачатку жніўня 1918 году дабравольна выехаў у Растоў-на-Доне, дзе ўступіў у армію Дзянікіна дзеля барацьбы супраць Саветаў. Там ён атрымаў прызначэньне на пасаду камандзіра запасной роты, рыхтаваў жаўнераў да баявых дзеяньняў. Сокал-Кутылоўскі сьцьвярджаў, што ў баях ня ўдзельнічаў, бо захварэў на запаленьне лёгкіх, атрымаў адпачынак і зноў вярнуўся дадому ў сьнежні 1918 году. Да канца студзеня 1919 году жыў дома з сям’ёй, а затым яго мабілізавалі Саветы і прызначылі інструктарам “всеобуча” у Слуцк. Па ягонай версіі, у пачатку сакавіка 1919 году ён дэзэртаваў і са зброяй перайшоў на тэрыторыю, занятую польскімі войскамі на ўчастку Мядзьведзіцкай воласьці. Адтуль накіраваўся ў Генеральны штаб у Варшаву з намерам наступіць у польскую армію, якая ваявала з Саветамі. Там яму прапанавалі вывучыць польскую мову, пасля чаго абяцалі залічыць афіцэрам.

У хуткім часе ў Варшаве разгарнулася праца па вярбоўцы ў армію Юдзеніча, які ваяваў у Эстоніі і рыхтаваўся да паходу на Петраград. У ліпені 1919 году Сокал-Кутылоўскі ўжо быў камандзірам роты ў Юдзеніча і ваяваў на петраградзкім кірунку супраць Чырвонай Арміі. Пасля разгрому арміі пад Петраградам да лета 1920 году знаходзіўся ў Эстоніі, без працы і грошай. Вымушаны быў вярнуцца дамоў, у м.Гарадзея, дзе жыла жонка.

Даведаўшыся пра Слуцкае антыбальшавіцкае паўстаньне і арганізацыю двух палкоў у складзе больш за 3 000 чалавек, Сокал-Кутылоўскі вырашыў далучыцца да паўстанцаў. З гэтымі мэтамі выехаў у Слуцк, але сустрэў паўстанцаў на ст. Семежава. З некаторымі афіцэрамі, што кіравалі паўстаньнем, Сокал-Кутылоўскі быў асабіста знаёмы, і яны рэкамендавалі яго судзі Пракулевічу, які стаў на чале Рады Случчыны. Пракулевіч прапанаваў Сокалу-Кутылоўскаму пасаду камандуючага арміяй Слуцкай Рады, на што

ён, па ўласным прызнаньні, з ахвотай пагадзіўся. Спадзеючыся на падтрымку палякаў, Сокал-Кутылоўскі зьвязаўся з іх камандаваньнем у Клецку. Палякі, аднак, заявілі, што цяпер баявыя дзеяньні супраць Саветаў не актуальныя, бо пачаліся перамовы аб міры і прапанавалі адвесьці войскі са Случчыны на захад, у раён Ляхавічаў. У гэтых мясьцінах паўстанцы знаходзіліся каля месяца, а пасля яны былі інтэрнаваныя. Усіх іх вывезьлі ў Беласток, дзе ў цяжкіх умовах яны знаходзіліся ў лагеры да сакавіка 1921 году. Пазьней іх перавезьлі ў Дарагуск, а ў траўні 1921 году, нарэшце, усіх адпусьцілі. З таго часу, па словах, Сокала-Кутылоўскага, ён жыў у Гарадзеі.

IV

Свае погляды на Слуцкае паўстаньне Сокал-Кутылоўскі выклаў у мемуарах, якія былі напісаны з нагоды сьвяткаваньня ў лістападзе 1944 году ў Берліне 24-й гадавіны Слуцкага збройнага змаганьня. Гэты цікавы дакумент быў знойдзены ў архівах Галоўнага Кіраўніцтва ваенных спраў Беларускай Цэнтральнай Рады і апублікаваны ў лістападзе 1989 годзе ў газеце беларускіх камбатантаў “Зважай”, а пазьней яшчэ й у “Культуры” (23.11.1992).

Адшуканыя ў архівах БЦР успаміны Сокала-Кутылоўскага вельмі важныя для высьвятленьня праўды, бо ў 1959 годзе ў Менску быў выдадзены прапагандысцкі зборнік артыкулаў “У імя праўды”, дзе за прозьвішчам Сокала-Кутылоўскага быў надрукаваны нарыс “Легенда і рэчаіснасьць” пра падзеі 1920-х гадоў на Случчыне. Раней гэты самы матэрыял друкаваўся ў газеце “За вяртаньне на Радзіму” (1959, №21 (310), якая ўяўляла сабой савецкую агітку, прызначаную для працы сярод беларускай эміграцыі. Погляд Сокала-Кутылоўскага на падзеі 20-х гг. на Случчыне ў гэтых прапагандысцкіх выданьнях часам істотна адрозьніваецца ад ягоных ацэнак, якія ён выклаў у мемуарах на ўгодкі Слуцкага паўстаньня ў 1944 году. Зусім верагодна, што тэкст для савецкай прэсы пісаўся пад дыктоўку адпаведных ведамстваў (пра што гавораць пэўныя фармулёўкі-штампы), а, можа, і цалкам быў сфабрыкаваны без удзелу Сокала-Кутылоўскага. У тых часы, імкнучыся раскалоць і пасварыць беларускую эміграцыю ды

заманіць рознымі байкамі пра “шчасьлівае савецкае жыццё” прынамсі нейкую частку эмігрантаў у БССР, савецкія ідэолагі асабліва актыўна змагаліся супраць “происков белбурнацев, которые окопались на Западе”. Асобных дзеячоў нават прыбіралі...

У нарысе “Легенда і рэчаіснасьць” сьцьвярджаецца, што ў Слуцку ў 20-ыя гады ўтварылася сітуацыя, калі ня стала аніякай улады, бо паводле савецка-польскай дамовы, Чырвоная армія павінна была знаходзіцца на пэўнай адлегласьці ад польскай, каб не было ўзброеных сутычак. Ніякага канспірацыйнага штабу ў Слуцку раней, як быццам, не існавала. Сокал-Кутылоўскі сьцьвярджае тут, што на ініцыятыве судзі Пракулевіча сабраліся на сход вайскоўцы й інтэлегенты. Пракулевіч прапанаваў арганізаваць ахову грамадзкага парадку. З узятых на ўлік вайскоўцаў за тры дні была сфармавана Слуцкая брыгада з 2-х палкоў – Слуцкага і Грозаўскага. Камандзірам Слуцкае брыгады прызначылі капітана генеральнага штабу Чайку Паўла Максімавіча, які быў родам са слуцкай вёскі Лютавічы. Камандаваць палкамі прызначылі капітана Анцыповіча і падпалкоўніка Гаўрыловіча. Калі дайшлі звесткі, што згодна з умовамі перамір’я Чырвоная Армія пачала падыходзіць да Слуцка, Слуцкая брыгада ў колькасьці да 4-х тысячаў жаўнераў пачала адыходзіць да дэмаркацыйнай лініі на захад. Сутычак з бальшавікамі, як сьцьвярджае ў нарысе Сокал-Кутылоўскі, не было, а значыць не было зроблена ніводнага стрэлу ні з аднаго, ні з другога боку. Зразумела, што пра забітых і параненых у такім выпадку таксама няма чаго гаварыць. Калі брыгада пакінула мястэчка Семежава, зьнік яе камандзір – П.Чайка – і тады камандаваньне ёю даручылі Сокалу-Кутылоўскаму. З гэтага матэрыялу вынікае, што ніякай абароны не было, бо паўстанцы лічылі безсэнсоўным уступаць у сутычкі з Чырвонай арміяй. За р.Морач, якая сталася польска-савецкай мяжою, брыгада слуцакоў склала зброю і была інтэрнавана палякамі. Што да лёсу інтэрнаваных слуцкіх жаўнераў, – у нарысе “Легенда і рэчаіснасьць” сьцьвярджаецца, што ўсе яны выйшлі пазьней з лагэру жывымі і здаровымі і атрымалі дазвол жыць на тэрыторыі Польшчы, дзе хацелі. У гэтых сьведчаньнях, безумоўна, доля праўды ёсьць. Але ж яўна падчышчаная... Галоўнае, што імкнуліся давесці савецкія ідэолагі, –

ніякага змаганьня беларусаў з бальшавікамі на Случчыне, як быццам, не было, а гэта значыць – няма чаго верыць “ілжывай прапагандзе беларускіх буржуазных нацыяналістаў”.

У 1944 годзе падчас сьвяткаваньня ўгодак Слуцкага паўстаньня ў Берліне Сокал-Кутылоўскі гаварыў некалькі іншае: “У адлегласьці 35-40 км ад Слуцку 26-27 лістапада пачаліся сутычкі перадавых Чырвоных войскаў з паасобнымі батальёнамі палкоў Слуцкае брыгады. Асабліва значныя баі адбыліся пры вёсках Садавічы, Дошнава, Быстрыца, Вызна, Лютавічы, м.Капыль, Морачы ды іншых”. Сокал-Кутылоўскі таксама адзначае, што П.Чайка ў гэты момант здрадзіў і перакінуўся да бальшавікоў. І тады Рада Случчыны, якая знаходзілася ў Семежаве, даручыла яму прыняць камандаваньне, што ён і зрабіў 3-4 сьнежня 1920 году ў Семежаве. Ня маючы над сабой ціску НКВД, Сокал-Кутылоўскі адназначна гаворыць, што “у паасобных баях з чырвонымі часткамі браліся палонныя, адбіваліся назад населеныя пункты”. Аднак, у сувязі з тым, што паўстанцы былі слаба ўзброеныя, урэшце рэшт яны вымушаныя былі адыйсьці да ракі Лань, на лінію Мядзьведзічы-Сіняўка-Ляхавічы-Клецк, дзе ўжо былі польскія войскі. Таму як у Рызе да гэтага часу закончыліся польска-савецкія перамовы, палякі, як сьцьвярджае Сокал-Кутылоўскі, каб дагадзіць бальшавікам, разброілі слуцакоў. Афіцэраў і стральцоў палякі інтэрнавалі. Гэтым разам, выступаючы на ўрачыстасьцях у Берліне ў 1944 годзе, Сокал-Кутылоўскі адзначае, што Слуцкая брыгада налічвала да 10 000 жаўнераў.

Дасьледчыкі Ўладзімір Міхнюк і Аляксандр Грынь, якім усё ж варта падзякаваць за ўзьнятыя імі матэрыялы сьледства, чамусьці без усялякай засьцярогі вераць словам Сокала-Кутылоўскага, якія ён (?) сказаў на вяртаньні з лагэроў будучы маральна ды фізічна змучаным савецкімі карнымі органамі. Яны вераць, што не было ніякага канспірацыйнага штабу да пачатку паўстаньня, што не было ніводнага стрэлу і ніводнага забітага жаўнера. Але ж былі ўспаміны і іншых удзельнікаў слуцкіх баёў. Няўжо гэтыя гісторыкі ня ведаюць, як выбіваліся падобныя прызнаньні? Сёньня ўсе пра гэта добра ведаюць. І ўсё ж, безумоўна, факты і паказаньні Сокала-Кутылоўскага

ў розныя часы і ў розных абставінах трэба супастаўляць і спакойна шукаць ісціну. У прыватнасці слушна ўсё ж заўважаюць А.Грынё і У.Міхнюк, што дакументы, прынятыя 14-15 лістапада 1920 году на зьездзе Случчыны, у якім бралі ўдзел 107 асобаў, мелі незалежніцкі характар і, сапраўды, не былі скіраваныя ні супраць “маскалёў” і Чырвонай Арміі, ні супраць “мазуроў” і войскаў Пілсудскага. У іх выказаны пратэст беларусаў і жаданьне бараніць Бацькаўшчыну ад любога гвалту з боку чужаземных захопнікаў. Але ж, спасылаючыся хутчэй за ўсё на выбітыя з Сокала-Кутылоўскага сумніўныя паказаньні, А.Грынё і У.Міхнюк, тым ня менш, абвінавачваюць некаторых сучасных гісторыкаў (прыкладам А.Грыцкевіча) у тым, што яны, нібыта, хочуць выкарыстаць Слуцкае паўстаньне для “распальваньня русафобіі і ўмацаваньня палонафільскіх настрояў”. Гэтае сьверджаньне выглядае крайне тэндэнцыйным і палітызаваным. Што да “палонафільства” пэўных гісторыкаў — гэта выглядае зусім дзіўна, бо ніхто з тых гісторыкаў, што стаяць на беларускіх пазіцыях, ніколі не сьцьвярджаў, што польскія войскі рабілі адно толькі дабро на Беларусі ў тыя часы. Наадварот, заўсёды адзначаюцца факты гвалту, рабаўніцтва і акупацыі, якія ўчынены польскімі войскамі, бо гэта і сапраўды мела месца. Але вернемся да судовай справы беларускага змагара.

V

31 сьнежня 1947 году міністр дзяржбасьпекі БССР — сумнавядомы кат беларускага народу Цанава — загадаў перадаць сьледчую справу Сокала-Кутылоўскага ў Менск у МГБ БССР. Такім чынам, Сокал-Кутылоўскі 10.01.48 г. з Пінску быў этапаваны ў Менск ва ўнутраную турму МГБ БССР. Сьледчыя зноў пачалі свае катаваньні, асабліва не зьвяртаючы ўвагі на ранейшыя паказаньні, нібы іх і не было. Сокал-Кутылоўскі вымушаны быў поўнасьцю прызнацца ў тым, у чым яго абвінавацілі, а менавіта: ў кіраўніцтве Слуцкім ўзброеным выступам і ў тым, што ён быў школьным інспектарам на акупаванай тэрыторыі. 21 лютага 1948 году на чарговым допыце Сокала-Кутылоўскага прымусілі падпісаць пратакол, дзе ў віну яму ставілася

яшчэ й служба на карысьць акупантаў на пасадзе інспектара паліцыі Ганцавіцкай акругі. У гэтым пратаколе, які падпісаў Сокал-Кутылоўскі, гаворыцца, што са сьнежня 1943 году ён быў інспектарам паліцыі, атрымліваў там паёк, заробак (60 нямецкіх марак) і паліцэйскае абмундзіраваньне, а за добрую працу на нямецкія ўлады восеньню 1943 году атрымаў ад акруговага Ганцавіцкага камісара Мілера бронзавы медаль з зялёнай стужкай. Пасьля прызнаньня абвінавачваньня ў працы інспектарам паліцыі на Сокала-Кутылоўскага адразу аўтаматычна былі павешаны таксама і ўсе злачынствы, зробленыя Ганцавіцкай акруговай паліцыяй ды фашыстамі.

22 сакавіка 1948 году была прынята пастанова па перакваліфікацыі абвінавачваньня Сокала-Кутылоўскага з улікам таго, што ён цяпер абвінавачваўся ў злачынствах, здзейсьненых на тэрыторыі акупаванай Беларусі. Сталінскія каты пастанавілі: *“Привлечь Сокол-Кутыловского Антона Андреевича в качестве обвиняемого по ст. 63-1, 64 и 76 УК БССР. Ранее предъявленное обвинение по ст. 58-1, 1 “а” УК РСФСР исключить из обвинения, о чем объявить обвиняемому”*.

Менш чым праз два тыдні — 3 красавіка 1948 году — ужо было зацьверджана абвінаваўчае заключэньне Сокала-Кутылоўскага на 13 старонках і справу накіравалі на разгляд Ваеннага Трыбуналу войскаў МУС Беларускай акругі.

VI

Судовае паседжаньне, на якім быў вынесены прыгавор беларускаму змагару, адбылося 20 красавіка 1948 году ў доме № 21 па вуліцы Інтэрнацыянальнай, дзе месціўся Ваенны Трыбунал МУС Беларускай акругі. Розгаласу Саветы, натуральна, усё роўна пабойваліся, таму судовае слуханьне справы Сокала-Кутылоўскага было закрытым, без удзелу абвінавачваньня і абароны, а таксама без выкліку сьведкаў. На судзе Антон Сокал-Кутылоўскі сказаў: *“Предъявленное обвинение мне понятно. Виновным я себя признаю полностью”*. Аднак ён адзначыў, што некаторыя моманты

хацеў бы удакладніць. У прыватнасці, ён заявіў наступнае: *“Мою анцисоветскую деятельность следовало бы разделить на два периода: первый период – это когда я и многие другие образованные люди, приветствующие свержение в России царизма, неожиданно для нас вынуждены были одеть офицерские погоны, за что в первые дни революции подвергались оскорблениям и издевательствам со стороны Советской власти. За это я лично имел большую злобу на Советскую власть, что и является причиной выступления против этой власти с моей стороны. Свержение царизма я приветствовал потому, что думал, что Россия будет развиваться по другому пути.*

Второй период моей анцисоветской деятельности – это когда в 1939 году советские войска вступили в Польшу, где я тогда проживал, и я решил честно трудиться по воспитанию молодых людей. Однако заниматься педагогической деятельностью мне органы Советской власти не разрешили, а 20 июня 1941 года даже был арестован органами НКВД и семья репрессирована. Арестован я был лишь потому, что в период гражданской войны выступил против молодой советской республики. Вот за это я ещё больше был озлоблен на Советскую власть, и, когда наша территория была оккупирована немецкими войсками, я активно повёл борьбу с Советской властью, и стал активным пособником немецких властей”.

Сёння кожны сам можа даць спакойную, непалітызаваную ацэнку гэтаму прызнанню. Ці ж не павінна гэтая самая дзяржава напрасіць прабачэння ў гэтага чалавека, сапраўднага грамадзяніна і патрыёта свайго краю, за ягоны зламаны лёс, за тыя цяжкія, якія яму давялося вынесці? Хто, як ні яна сама штурхала яго на гэтыя дзеянні, у якіх пазней і абвінаваціла?! Бараніць сваю чалавечую годнасць мусіць кожны чалавек.

Сокал-Кутылоўскі заявіў на судзе таксама, што ён не прымае абвінавачваньне ў тым, што ён быў інспектарам паліцыі Ганцавіцкай акругі, і, адпаведна, нязгодны з тым, каб яму “вешалі” ўсе тыя злачынствы, што зрабілі паліцыянт у акрузе. Ён заявіў: *“Мне хотелось бы также упомянуть об одной неточности, имею-*

щейся в обвинительном заключении. А именно то, что инспектором полиции я не был. Я только был приглашён проводить с полицейскими беседы по повышению их нравственности, так как полицейские сильно обижали местных жителей, пьянствовали, развратничали. Во внутреннюю жизнь и в боевые дела полиции я не вмешивался и участия к ним не имел. Оружия я не носил, хотя пистолет имел”. Мала верыцца, што А.Сокал-Кутылоўскі – сапраўдны афіцэр-шляхціц, які без ваганняў пайшоў бараніць сваю Бацькаўшчыну ў 1920-ыя гг., пазней – будучы сьвятаром, аказваў духоўную падтрымку вернікам на Ганцаўшчыне, а пры Саветах – працуючы настаўнікам, – мог належыць да нейкага зброду...

Але што тыя словы-ўдакладненні Сокала-Кутылоўскага для савецкіх суддзяў – для іх гэта пусты гук, тым больш, што ўсё было ўжо вырашана загадзя. І ўсё ж, для праўдзівай нашай гісторыі і гэтыя словы беларускага змагара немалаважныя.

Старшынявуючы на сходзе задаў пяць пытанняў для ўдакладнення, пасля чаго Сокалу-Кутылоўскаму было прадастаўлена апошняе слова. Але скарыстацца з гэтага права ён не палічыў патрэбным.

Суд вынес прыгавор: *“Сокол-Кутыловского Антона Андреевича, на основании ст.63-1 УК БССР подвергнуть лишению свободы в ИТЛ сроком на 25 (двадцать пять) лет и по ст.64 УК БССР на двадцать пять лет лишения свободы, с поражением в правах на 5 лет без конфискации имущества за отсутствием такового...”*

Ад вышэйшае меры пакараньня Сокала-Кутылоўскага выратавала толькі тое, што сьледства рассягнулася не на адзін год. А 26 траўня 1947 году Прэзідыюм Вярхоўнага Савету СССР прыняў указ, які адмяніў сьмяротную кару. На гэты час Сокалу-Кутылоўскаму было ўжо 56 гадоў, ён быў хворы на мікракардыяпатыю і дактары ўнутранай турмы МГБ БССР прызналі яго годным толькі да лёгкае фізічнае працы. Пачаліся лагерныя дарогі Сокала-Кутылоўскага.

У 1956 годзе, калі пачалася рэабілітацыя ахвяраў сталінскіх палітычных рэпрэсіяў, асобая камісія Прэзідыюма ВС СССР у

Дубраўным ВПЛ МУС РСФСР вырашыла зьменшыць Сокалу-Кутылоўскаму тэрмін зняволення да 13 гадоў папраўча-працоўных лагераў у сувязі з добрасумленнымі адносінамі да працы і добрымі паводзінамі ў лагеры. Аднак ранейшае абвінавачваньне прызнае абаснаваным. Сокал-Кутылоўскі павінен быў выйсьці з лагераў у жніўні 1958 году. Але ў лістападзе 1957 году, у сувязі з 40-годдзем кастрычніцкай рэвалюцыі, Прэзідыюм ВС СССР аб'явіў аб амністыі незалежна ад тэрміну зняволення для ўсіх мужчынаў, якія былі старэйшыя за 60 гадоў.

VII

Пасьля выхаду з лагераў на волю Антон Сокал-Кутылоўскі перадаў чатыры шыткі сваіх успамінаў беларускаму пісьменьніку Леаніду Прокшы. У 1994 годзе ўрыўкі гэтых успамінаў друкавала газета "Голас Радзімы", якая ў гэтыя часы імкнулася праўдзіва асьвятляць складаны моманты беларускай гісторыі. Кожны цікаўны можа знайсці іх і прачытаць у бібліятэцы.

У 1957 годзе, пасьля 12 гадоў турмаў і лагераў адзін са славурых кіраўнікоў Слуцкага збройнага чыну — Антон Сокал-Кутылоўскі — вярнуўся на радзіму ў Беларусь, у г.Ганцавічы, што на Берасьцейшчыне, да сваёй стрыечнай сястры Манкевіч Веры Міхайлаўны. Менавіта тут, пад пільным наглядам КГБ, ён правёў апошнія гады свайго жыцьця. Дом сястры Сокала-Кутылоўскага знаходзіўся па адрасе: *г.Ганцавічы, вул. Паштовая, 5/2.*

Раней ці пазьней прыходзіць час, калі праўда становіцца вядомая ўсім. Так было ёсьць і будзе. Будзем жа помніць і шанаваць усіх, хто ахвяраваў сваё жыцьцё за Бацькаўшчыну! Памятайма, што ўладары прыходзяць і зыходзяць, а Беларусь — застаецца!

Падрыхтаваў Фларыян Статкевіч